

**OLIV TA'LIM MUASSASALARI PROFESSOR-
O'QITUVCHILARINING KASBIY FAOLIYATNING ILMIY
ASOSLARI**

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.9.09.017>

Urokov Sherzod Rahmonovich

Samarqand davlat universiteti Qattaqo'rg'on filiali direktori

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotasiya. Mazkur maqola oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarining kasbiy faoliyatning ilmiy asoslari deb nomlangan bo'lib unda oliy ta'lim sohasidagi me'yoriy huquqiy asoslar, oliy ta'lim muassasalarining maqsad va vazifalari, professor-o'qituvchilarining kasbiy pedagogik faoliyatining ilmiy asoslari hamda, o'qituvchining asosiy kasbiy funktsiyalari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, kambiy funktsiya, pedagogik faoliyat, konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ va gnostik.

**НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРОФЕССОРОВ-ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗОВ**

Уроков Шерзод Рахмонович

Директор Каттакурганского филиала Самаркандского

государственного университета

доктор философии в области педагогических наук (PhD)

Аннотация. В статье под названием «научные основы профессиональной деятельности профессорско-преподавательского состава высших образовательных учреждений» изложены нормативно-правовые основы в области высшего образования, цели и задачи высших образовательных учреждений, научные основы профессионально-педагогической деятельности профессорско-преподавательского состава и основные профессиональные функции преподавателя.

Калит слова: высшее образование, камбиальная функция, педагогическая деятельность, конструктивная, организационная, коммуникативная и гностическая.

**SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL
ACTIVITIES OF UNIVERSITY TEACHING PROFESSORS**

Urokov Sherzod Rakhmonovich

Director of the Kattakurgan branch of Samarkand State University

Doctor of Philosophy in Educational Sciences (PhD)

Annotation. The article entitled «scientific foundations of the professional activity of the teaching staff of higher educational institutions» outlines the regulatory and legal foundations in the field of higher education, the goals and objectives of higher educational institutions, the scientific foundations of the professional and pedagogical activity of the teaching staff and the main

professional functions of the teacher.

Keys word: higher education, cambial function, pedagogical activity, constructive, organizational, communicative and gnostic.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoniga asosan O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasida ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlari ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning mustahkam integrasiyasini ta'minlash asosida ta'lim sifatini yaxshilash, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovasion faoliyatni samarali tashkil etish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish maqsadida, shuningdek O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 11 iyuldagi PQ-4391-son «Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori ishlab chiqilgan.

Mazkur qarorda oliy ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish asosida oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizdan oshirish, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratish; oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish; xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg'or standartlarini joriy etish, jumladan o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish; oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish va hokazo muhim loyihalar maqsad qilib olingan.

Oliy ta'lim muassasalari bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashning asosiy qismi hisoblanadi. Zamonaviy pedagogika fanida o'quv jarayoni talaba bilan professor - o'qituvchining hamkorligidagi faoliyatidir. Talaba o'quv jarayonining faol ishtirokchisi sifatida o'qish, bilim o'zlashtirish faoliyati orqali ijtimoiy-gumanitar, matematik-tabiiy, umumkasbiy va ixtisoslik fanlarini, kasb faoliyatining asosiy g'oyalarini o'zlashtirib oladi, shu asosda uning dunyoqarashi shakllanadi; ishlab chiqarish, pedagogik amaliyotni o'tish natijasida bo'lajak mutaxassisda tanlangan kasbga doir ko'nikma va malakalar hosil bo'ladi. Zamonaviy oliy ta'lim o'qituvchilari nafaqat o'rganilayotgan fanni joylashgan sohasini, balki kasbiy pedagogik faoliyatni ilmiy asoslarini ham bilishlari kerak.

O'qituvchi o'z kasbiy faoliyatini amalga oshirish jarayonida bir qator kasbiy funksiyalarni bajaradi. Kasbiy funktsiyalar - bu o'qituvchi faoliyati bilan bevosita bog'liq bo'lganlar.

1. Tarbiyaviy funksiya. U jarayon sifatida uzluksiz, vaqt jihatidan doimiy va odamlarni qamrab olish nuqtai nazaridan eng kengdir. Bu hech qachon to'xtamaydi, odamlarning barcha yosh guruhlariga tegishli va hamma joyda amalga oshiriladi. «U hayotning har bir daqiqasi va er yuzining har bir burchagini, paydo bo'lgan shaxs ba'zan tasodifan o'tib ketganday aloqa qiladigan har bir insonni tarbiyalaydi». Har tomonlama barkamol shaxsning maqsadli shakllanishi va rivojlanishi tarbiya tufayli amalga oshiriladi.

2. O'qitish funksiyasi. Ta'lim o'quv jarayonining bo'limi sifatida o'qituvchining kasbiy faoliyatiga tegishli. Tizimli mashg'ulotlar faqat yetarli darajada tayyorlangan mutaxassis tomonidan amalga oshirilishi mumkin. O'qituvchi dars berish jarayonida o'quvchida aqliy-idrok qobiliyatlari bilan bir qatorda axloqiy-huquqiy ong, estetik tuyg'ular, ekologik madaniyat, mehnatsevarlik, ma'naviy dunyosini ham kamol toptiradi.

3. Kommunikativ funksiya. Pedagogik faoliyatni muloqotsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. O'qituvchi muloqot tufayli, bevosita muloqot jarayonida o'quvchilarga ta'sir qiladi, o'z harakatlarini hamkasblari bilan muvofiqlashtiradi va barcha tarbiyaviy ishlarni olib boradi. Bu kommunikativ funktsiyani kasbiy-pedagogik bilan bog'lash mumkinligini anglatadi.

4. Tashkiliy funksiya. Professional o'qituvchi turli talabalar guruhlari, o'z hamkasblari, jamoatchilik bilan shug'ullanadi. U boshqa tabiatning harakatlarini muvofiqlashtirishi kerak va har bir ishtirokchi o'z o'rnini topishi kerak, shunda uning qobiliyatlari eng yaxshi namoyon bo'ladi. O'qituvchi qanday o'quv darsi yoki biznesni tashkil qilish kerakligini, materialni eng yaxshi o'zlashtirish uchun qanday usul va usullarni qo'llashni, samaraliroq ishlash uchun qanday jihozlar (dizayn) kerakligini hal qiladi. Yuqori darajadagi tashkiliy ish yaxshi natijani kafolatlaydi.

5. Tuzatish funksiyasi o'qituvchining doimiy ravishda ta'lim jarayonining borishini kuzatib borishi, diagnostika qilish, oraliq natijalarni baholash bilan bog'liq. O'qitish ishining natijasi darhol va har doim ham mo'ljallanganidek bo'lmaydi. O'qituvchi ish jarayonida o'z harakatlariga hamda o'quvchilarning harakatlariga tuzatishlar kiritishiga majbur. Agar o'quv jarayonini diagnostika asosida tuzatilmasa, uning natijasini oldindan aytib bo'lmaydi va ko'pincha umuman erishilmaydi. O'qituvchilarning kasbiy funktsiyalari (va ular bilan bog'liq bo'lgan pedagogik qobiliyatlar) haqida boshqa mulohazalar ham mavjud. Shunday qilib, psixolog Kuzmina N.V.ning tadqiqotlari yaxshi ma'lum va keng e'tirof etilgan. 48, 60-yillarda amalga oshirilgan. Uning fikricha, o'qituvchining asosiy kasbiy funktsiyalari quyidagilardan iborat: Konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ va gnostik.

Konstruktiv funksiyasi quyidagilarni ta'minlaydi:

- talabalar tomonidan o'zlashtirilishi kerak bo'lgan o'quv ma'lumotlarining mazmunini tanlash va tashkil etish;

- axborotni o'zlashtirish mumkin bo'lgan talabalar faoliyatini loyihalash;
- o'zlarining kelajakdagi faoliyati va xatti-harakatlarini loyihalash, ular talabalar bilan o'zaro munosabat jarayonida qanday bo'lishi kerak.

- Tashkiliy funktsiya quyidagilar orqali amalga oshiriladi:
- axborotni talabalarga yetkazish jarayonida uni tashkil etish;
- o'quv jarayonida o'quvchilarning turli faoliyat turlaridan foydalanish;
- o'qituvchining o'quvchilar bilan to'g'ridan-to'g'ri munosabati jarayonida haqiqiy faoliyati va xatti-harakati.

Kommunikativ funktsiya quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'quvchilar bilan to'g'ri munosabatlar o'rnatish; boshqa o'qituvchilar bilan, ma'muriyat bilan.

Gnostik funktsiya quyidagilarni o'rganishni o'z ichiga oladi:

- boshqa odamlarga ta'sir qilishning mazmuni va usullari;
- yoshi va individual boshqa odamlarning psixologik xususiyatlari;
- jarayonning xususiyatlari va o'z faoliyati natijalari, uning afzalliklari va kamchiliklari.

Kuzmina N.V tomonidan ajratilgan kasbiy o'qitish funksiyalari o'qitishning barcha asosiy jihatlarini aks ettiradi, biroq o'qituvchining kasbiy funksiyalarining eng keng g'oyasi uchun psixolog Sherbakov A.I. tomonidan kasbiy funksiyalarning boshqa tasnifi taklif qilingan.

Bu ikkita katta guruh: a) Kuzmina N.V tomonidan o'rganilgan funksiyalarni o'z ichiga olgan umumiy mehnat., Gnostik tadqiqotlar bilan almashtiriladi va b) pedagogik.

Bunday tasnifning ma'nosi shundaki, birinchi guruh funksiyalari haqiqatan ham nafaqat o'qituvchilik kasbiga, balki boshqa ko'plab funksiyalarga ham tegishli bo'lishi mumkin. Asar muallifi oliy ta'lim didaktikasida ishlab chiqilgan ta'lim tamoyillari va OTM o'qituvchisi bajaradigan vazifalar bevosita uning kasbiy faoliyati orqali amalga oshiriladi, deb hisoblaydi.

Oliy ta'lim o'qituvchisining kasbiy faoliyati faoliyat tizimi sifatida turli xil pedagogik faoliyat turlarining kombinatsiyasi hisoblanadi.

An'anaga ko'ra, pedagogik faoliyatning asosiy turlari, pedagogik jarayonda olib boriladigan o'quv va tarbiyaviy ishlar hisoblanadi. Ta'lim ishi - bu shaxsning barkamol rivojlanishi muammolarini hal qilish uchun ta'lim muhitini tashkil etish va o'quvchilarning turli faoliyatini boshqarishga qaratilgan pedagogik faoliyat. O'qitish esa asosan kognitiv faoliyatni boshqarishga qaratilgan o'quv faoliyatining bir turidir.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi «Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3151-sonli qarori // - T.: O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari

to'plami. 2017 y., 30-son, 729-modda.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy va o'rta maxsus ta'lim sohasida boshqaruvni isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2019 yil 11 iyuldagi PF-5763-son Farmoni. // - T.: Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 12.07.2019 y., 06/19/5763/3410-son.

3. Ismoilova Z.K. Tarbiyaviy ish metodikasi. — T.: «Istiqlol», 2003

4. Ochilov M., Ochilov N. Oliy maktab pedagogikasi— T. «Aloqachi» — 2008. 5. Xoliqov A.A. Oliy ta'lim muassasalari bo'lajak o'qituvchilar pedagogik mahoratini rivojlantirish — T. «Iqtisod moliya» — 2015.

6. Pedagoglik kasbining fildoyilari. Samarqand, 2003.

7. Farberman B.L. Progressivnie pedagogicheskie texnologii. Tashkent, 1999.

8. Ta'lim-tarbiya mazmunini zamonaviylashtirish. Ilmiy to'plam. Qarshi, «Nasaf» nashriyoti, 1997